

Bakaloriškių sunaikinimas

Raudonųjų partizanų 1944 m. sausio 29 d. užpultas ir negailestingai sunaikintas (sudegintas) Kaniūkų kaimas (Eišiškių aps. Jašiūnų vlsč.), jo žmonių žudynės (iš viso nužudyta 38 šio kaimo žmonės)¹, deja, nebuvo vienintelė masinė baudžiamoji (keršto) akcija, jų įvykdyta kovojant su apsiginklavusiais Pietryčių Lietuvos kaimais, vadinamąja ginkluota vietine savisauga. Panašią savo žiaurumu baudžiamąją smurto akciją raudonieji partizanai vykdė per 1944 m. Velykas: balandžio 12 d. jie Trakų apskrityje Onušio valsčiuje visiškai sudegino Bakaloriškių kaimą (iš viso apie 40 sodybų), jos metu terorizavo ir žudė šio ir kitų kaimų žmones.

Genrikas Zimanas 1944 m. kovo 3 d. laiške Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (toliau – LPJŠ) Maskvoje viršininkui Antanui Sniečkui, trumpai apžvelgęs Rūdninkų girios raudonųjų partizanų kovas su Pietryčių Lietuvos apsiginklavusių kaimų savisaugininkais, įvykdytas baudžiamąsias akcijas prieš Daržininkus, Kaniūkus (kaimų pavadinimai neminimi), rašė: „Lieka mums dabar dar vienas kaimas vakariename [Rūdninkų girios] pakrašty, kuris mums uždaro išėjimus į vakarus. Jie [šio kaimo savisaugininkai. – R. Z.] apšaudė beveik kiekvieną mūsų grupę, ir mes jau nemažai turėjome dėl jų aukų. Mes juos jau seniai būtume sutvarkę, kad nebūtų taip blogai su šaudmenimis, bet, tikiuos, jog kai Jūs gausite šį laišką, mes jau būsime juos sutvarkę“².

Nėra abejonų, kad G. Zimanas turėjo omenyje Trakų apskrities Onušio valsčiaus Bakaloriškių kaimą ir jo ginkluotą savisaugą.

Sulaukus 1944 m. pavasario, G. Zimano ir visų kitų raudonųjų partizanų, kurie veikė Rūdninkų girioje, nuotaika pagerėjo, ypač po to,

kai 1944 m. balandžio mėn. po ilgos pertraukos (nuo 1943 m. spalio), lėmusios didžiulį ginklų „badą“, iš sovietinio užnugario (vadinamosios „Didžiosios žemės“) pradėjo skraidyti lėktuvai su ginklais, šaudmenimis, žmonėmis ir kitu „kroviniu“. Pirmieji lėktuvai su ginklais G. Zimano partizanus laimingai pasiekė 1944 m. balandžio 5 d. naktį į 6 d.³

Ne tik ginklai ir šaudmenys iš sovietinio užnugario, bet ir pagerėjusios gamtinės sąlygos, svarbiausia, Raudonosios armijos artėjimas prie Lietuvos kėlė raudonųjų partizanų entuziazmą ir „kovinę dvasią“, pagaliau atvėrė platesnes partizaninio karo galimybes. G. Zimanas, sulaukęs pirmųjų ginklų siuntų, karštai dėkojo LPJŠ viršininkui A. Sniečkui: 1944 m. balandžio 7 d. laiške žadėjo atsilyginti „koviniais darbais“, apgailestavo, kad pastarasis negalįs pamatyti, su koku džiaugsmu žmonės sutiko šią „paramą“. G. Zimanas džiaugdamsis ironizavo: „Partizanai, tie žiaurūs „banditai“, kaip vaikai šokinėjo iš džiaugsmo, bučiavosi, svajojo vos ne Berlyną užimti ir kt.“⁴

Iki Berlyno dar buvo tolokai, o Bakaloriškės – vienas iš apsiginklavusių Pietryčių Lietuvos savisaugininkų kaimų – netoli ir susidoroti su juo nuspręsta tučtuojau, nedelsiant, vos tik gavus ginklų, kaip su didžiausiu, nenkenčiamiausiu priešu, tarytum aplink nebūtų buvę karinių ir policijos įgulių (atsparos punktų). Ginklai ir šaudmenys iš atskridusių lėktuvų „priimti“ balandžio 5-osios naktį į 6-ąją, o jau balandžio 6 d. LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas apsvarstė rūsčiai suformuluotą klausimą „Apie kontrrevoliucinį banditų lizdą Bakaloriškių kaime“. Visą kaimą (be jokių išlygų) nutarta negailestingai sunaikinti. Tokį nutarimą priėmė Petras (tikroji pavardė – Mi-

chailas Afoninas), Žvirblis (Teofilis Mončiunskas), Sokolovas (Josifas Nikitinas), Bevardis (Jonas Čiulada) ir Paukštis (Jonas Moliejus). Nuosprendis Bakaloriškių kaimui motyvuotas ir suformuluotas taip: „Atsižvelgiant į tai, kad banditų kontrrevoliucinis lizdas Bakaloriškių kaime nepasiduoda mūsų politiniam poveikiui ir toliau žudo mūsų žmones (neišsamiais duomenimis, šio kaimo banditai nužudė apie 300 tarybinių žmonių), tarp jų drg. Tamulevičių ir jo seserį Alytaus apskrityje, pavesti būrių vadui drg. Žvirbliui ginkluota jėga sunaikinti kaimą“⁵.

Raudonųjų partizanų karo metais ir vėliau rašytuose šaltiniuose apstu melagingų, absurdiškai išpūstų, demagoginių faktų ir vertinimų apie Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugininkų veiklą, tačiau kaltinimus bakaloriškiesiems apie jų nužudytus 300 „tarybinių žmonių“ galima laikyti tokios demagogijos viršūne. Įdomu pažymėti, kad šie „išpūdingi“ duomenys, iš Rūdninkų girios radijo siųstuvu pasiųsti į Maskvą, buvo minimi Lietuvos komunistų partijos ir LPJŠ svarbiausių informacinių ir propagandinių duomenų santraukose⁶, tačiau, matyt, dėl nerealumo ir absurdiškumo nebuvo plačiau naudojami propagandinėje kovoje su „buržuaziniais nacionalistais“.

Kokios buvo tokios piktos propagandos, kartu ir Bakaloriškių kaimo sudeginimo svarbiausios priežastys bei motyvai? Kodėl iš daugelio apsiginklavusių ir bandžiusių priešintis raudoniesiems partizanams Pietryčių Lietuvos kaimų, esančių į vakarus nuo Rūdninkų girios, Kaniūkų likimas ištiko būtent Bakaloriškes?

Nors Bakaloriškių kaimo savisaugininkų veikla sovietiniuose šaltiniuose neabejotinai sureikšminta ir išpūsta, jau minėti jų teiginiai ir faktai santykinai, matyt, atspindėjo bakaloriškiesių savisaugininkų veiklos aktyvumą, įtemptus, bekompromisinius santykius su raudonaisiais partizanais; kartu jie atskleidžia ir žiauraus susidorojimo su kaimu esmines priežastis bei motyvus. Pažymėtina, kad kitaip negu apie Kaniūkų kaimo savisaugininkus, so-

vietiniuose šaltiniuose apie Bakaloriškių savisaugos veiklą galima rasti nemažai konkrečių duomenų ir ginkluotos konfrontacijos su raudonaisiais partizanais epizodų.

Juose Bakaloriškių kaimo savisaugininkai apibūdinami kaip labai aktyvūs ir veiklūs, kaimo savisauga – kaip viena pirmųjų Pietryčių Lietuvoje susiorganizavusi ir apsiginklavusi. G. Zimanas A. Sniečkui rašė, jog Bakaloriškių kaime yra „geras būrys žmonių“, smarkiai susitepusių „mūsų krauju“, kaimo savisaugininkai važinėję po gretimus kaimus ir vertę valstiečius „sargybauti“, nepaklususiems grasino „sudeginimu“, vertę parduoti karvę ir pirkti ginklą. Vaizdi frazė apie karvės pardavimą ir ginklų pirkimą kartojasi ir kituose sovietiniuose šaltiniuose⁷.

Juozas Olekas tvirtino, jog Bakaloriškių kaimo savisauga (60–70 vyrų) „terorizavo“ aplinkinius kaimus, nereagavo į sovietinių partizanų įspėjimus, tyčiojosi iš jų, organizavo pasalas, netgi degindavo partizanus rėmusių valstiečių ūkius, šaudydavo (!) jų šeimų narius. Logiška tokių teiginių išvada: sovietiniai partizanai tiesiog buvo „priversti“ užpulti Bakaloriškes, jiems kitos išeities, alternatyvos ginkluotos jėgos panaudojimui ir žiauriai kolektyvinei viso kaimo žmonių bausmei nebuvo.

Įsismaginus propagandiniame „kare“ prieš Bakaloriškes, kaimas vadintas Trakų apskrities ar net „visos Lietuvos“ kontrrevoliucijos centru⁸.

Kaip matyti iš cituoto LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto nutarimo ir kitų raudonųjų partizanų dokumentų, Bakaloriškių kaimo savisaugininkai kaltinti žymaus komunistų partijos veikėjo Tomo Tamulevičiaus nužudymu⁹. T. Tamulevičius bandė organizuoti sovietinį pasipriešinimo judėjimą Alytaus apskrityje, tačiau 1942 m. balandžio 12 d. buvo nukautas. Bakaloriškių kaimo vyrų vaidmuo jo žūties istorijoje nėra aiškus. Tuo metu ginkluotų kaimų savisaugų dar nebuvo, galbūt galima kalbėti apie Onušio valsčiaus pagalbinių policininkų dalyvavimą. Tačiau T. Tamulevičius žu-

vo ne Trakų apskrityje, o Alytaus apskrities Alovės valsčiaus Meškučių kaime. Jį likviduojant dalyvavo lietuvių viešosios, saugumo, kriminalinės policijos bei vokiečių žandarmerijos pareigūnai¹⁰, taigi pagalbinių policininkų vaidmuo jo žūties istorijoje apskritai turėjo būti menkas.

Bakaloriškių savisaugininkų vaidmuo nėra visiškai aiškus ir sovietinės pagrindinės T. Tamulevičiaus sesers – Onos Tamulevičiūtės-Miklušienės žūties istorijoje. G. Zimanas 1944 m. vasario 2 d. radiogramoje pranešdamas A. Sniečkui apie jos žuvimą teigė, jog ji žuvo Bakaloriškių kaimo savisaugininkų apsupta: bandė susisprogdinti granata, buvo sunkiai sužeista ir „žvėriškai“ jų nukankinta¹¹; kitais sovietiniais šaltiniais, ji žuvusi Voniškių kaime Stasio Novopolskio name 1943 m. gruodžio 30 d. apsupta „aplinkinių kaimų fašistinių savisaugos dalinių“¹². Tačiau kiti buvę raudonieji partizanai (Juozas Barauskas, Vincas Ožkutis) savo atsiminimuose neakcentavo Bakaloriškių savisaugininkų vaidmens šioje istorijoje¹³. Sovietinis partizanas Jurgis Grigonis atsiminimuose rašė, kad Bakaloriškių savisauga pridariusi partizanams daug žalos, nes trukdė jų judėjimą ir padėjo hitlerininkams¹⁴.

Taigi iš sovietinių šaltinių sunku susidaryti tikrovišką vaizdą apie Bakaloriškių kaimo savisaugos realią veiklą ir jos keltą pavojų raudoniesiems partizanams. Absurdiškus, išpūstus, su sveika logika prasilenkiančius teiginius, atvirą melą, prasimanymus galima drąsiai vadinti propagandiniu karu prieš Bakaloriškių savisaugą. Kaip ir žudynių Kaniūkuose atveju, siekta pateisinti žiaurų susidorojimą su kaimu jau po įvykusio fakto.

Tačiau sovietinio pagrindžio šaltiniuose, matyt, yra ir bent iš dalies teisingų faktų, atspindinčių Bakaloriškių kaimo savisaugos ir jos pirmtako – pagalbinės policijos struktūrą – aktyvius antipartizaninės kovos veiksmus. Bakaloriškiai ne tik gynė savo kaimą ir turtą; jie, matyt, veikė ir visoje Onušio valsčiaus teritorijoje, gal net už jo ribų (tai buvo numatyta Vie-

tinės savisaugos būrių steigimo taisyklėse). Kad taip galėjo būti, galima spręsti iš tokių faktų: raudonųjų partizanų būrio „Už tėvynę“ dvi grupės 1944 m. sausio 2–4 d. veikė „kovos veiksmų rajone – Grandovo–Ramoniškių“ (matyt, Grendavės–Ramoškų) kaimų apylinkėse. Šie kaimai yra tolokai nuo Bakaloriškių, tačiau minėto būrio „kovos veiksmų“ ataskaitoje teigiama, jog buvo nukauti 4 Bakaloriškių „banditai“, keletas žmonių sužeista, paimtas tanko kulkosvaidis, šautuvas, 20 šovinių¹⁵. Matyt, šis raudonųjų partizanų ir bakaloriškėčių ginkluoto konflikto epizodas užfiksuotas lietuvių policijos 1944 m. sausio 5–11 d. savaitinėje įvykių santraukoje; joje rašoma, jog 1944 m. sausio 3 d. Onušio valsčiaus Ramoškų kaime 17 ginkluotų banditų susidūrė su pagalbinės policijos grupe. Per susišaudymą žuvo policininkas Kipras Siniauskas, 3 policininkai sužeisti, vienas iš jų ligoninėje mirė¹⁶.

Apie pasirengimą baudžiamajai operacijai prieš Bakaloriškių kaimo savisaugą ir jos vykdymą sovietinių partizanų šaltiniuose tiesioginių duomenų nėra; apie tai tenka spręsti iš atskirų detalių, fragmentų, užuominų.

Bakaloriškių kaimo puolimui 1944 m. balandžio mėn. buvo iš anksto rengiamasi, raudonųjų partizanų rėmėjai ir agentūra atliko kruopščią žvalgybą planuojamos vykdyti operacijos apylinkėse¹⁷. Gavus iš sovietinio užnugario ginklų ir šaudmenų, Bakaloriškėms sunaikinti pasiūstas palyginti stiprus, gerai ginkluotas apie 150 rinktinių vyrų būrys; jo pagrindą sudarė „Už tėvynę“, „Laisvosios Lietuvos“, „Išlaisvintojo“ (tai šiek tiek vėliau, gegužės mėn., suformuotos vadinamosios Trakų partizanų brigados būriai) partizanai, daugiausia buvę Raudonosios armijos kariškiai, pabėgę iš vokiečių karo belaisvių stovyklų, ir karo belaisviai, tarnavę vokiečių karinėse formuotėse¹⁸. Alberto Barausko ir kitų Margirio būrio vadovų teigimu, sunaikinant Bakaloriškes ir kaimo savisaugos „įgulą“ dalyvavo ir šio būrio partizanai¹⁹. Apskritai, kaip ir visas kitas didesnes apsiginklavusių kaimų Pietryčių Lietu-

Sergejus Sergejevas, 1944 m. pavasarį suformuotos Trakų brigados štabo viršininkas. 1944 m.

voje puolimo ir naikinimo akcijas, Bakaloriškių baudžiamąją operaciją galima laikyti bendra visų Rūdninkų girioje veikusių raudonųjų partizanų būrių baudžiamąja akcija.

Bakaloriškių puolimas ir represijos kituose Onušio valsčiaus kaimuose planuotos ir vykdytos kaip kelių dienų trukmės akcija, jos tikslas buvo ne tik įvykdyti baudžiamąsias (keršto) funkcijas, bet ir pademonstruoti išaugusią savo karinę jėgą apsiginklavusių kaimų savi-saugininkams, lietuvių policijai, galbūt net lenkų Armijos krajobos partizanams, veikusiems „lenkiškuose“ Trakų apskrities valsčiuose. Matyt, savotiškai mėginta mėgdžioti sovietinių baltarusių partizanų rengtus reidus vokiečių kariuomenės užnugaryje (kai kurie iš jų pasiekdavo Latviją ir Rytų Lietuvą). Gerai ginkluoto (net ir minosvaidžiais), palyginti didelio raudonųjų partizanų būrio reidas iš Rūdninkų girios

į Onušio valsčiaus apsiginklavusius kaimus turėjo veikti demoralizuojamai visus jų priešus.

Kariniu atžvilgiu ši baudžiamoji operacija gerokai skyrėsi nuo Kaniūkų užpuolimo operacijos. Puolant Kaniūkus, pasak Mejerio Eli-no ir Dimitrijaus Gelperno, raudonieji partizana-i ėjo „miškeliais ir pelkėmis“²⁰, buvo menkliau ginkluoti, tarp baudėjų buvo daug partizanų moterų. Raudonųjų partizanų, puolusių Bakaloriškes, būrį sudarė vien rinktiniai vyrai, tarp jų buvo daug įvairaus rango vadų; nėra duomenų apie partizanų moterų dalyvavimą ir kt. Visa tai rodo, kad Bakaloriškių puolimui reng-tasi kaip rimtai karinei operacijai, tikėtasi savi-saugininkų ir policijos pasipriešinimo.

Kariniu atžvilgiu baudžiamąją operaciją su-planavo ir jai vadovavo Sergejus Sergejevas (g. 1910 m. Saratovo sr.), Raudonosios armijos kapitonas, karo pradžioje ėjęs 20-osios ar-mijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojo pareigas (jis buvo bene aukščiau-sias pareigas Raudonojoje armijoje ėjęs Rūdninkų girios sovietinis partizanas), partizana-vo nuo 1943 m. rudens, pabėgęs iš Kalvarijos karo belaisvių stovyklos. Kiti vadovaujantys ir aktyviausi Bakaloriškių puolimo dalyviai bu-vo iš vokiečių nelaisvės pabėgę karo belaisviai sovietiniai partizanai Aleksandras Zolotovas (vyr. leitenantas, Trakų partizanų brigados žval-gybos skyriaus viršininkas), Fiodoras Macho-vas („Laisvosios Lietuvos“ būrio štabo virši-ninkas), Michailas Kornouchovas, Ivanas Lav-reniukas, Semionas Galočkinas, Ivanas Kuče-ras, Dimitrijus Borisovas, Michailas Telnovas ir daugelis kitų sovietinių karo belaisvių, ėju-sių vadovaujančias pareigas Rūdninkų girios partizanų būriuose²¹; visi jie artėjant frontui skubėjo išpirkti savo kaltes už pasidavimą į ne-laisvę vokiečiams ir kitas tikras ir tariamas kal-tes „socialistinei tėvynei“ ir „draugui Stalinui“.

Tačiau Bakaloriškių sunaikinimo negalima priskirti vien sovietiniams partizanams – bu-vusiems karo belaisviams (kaip ir analogiškos susidorojimo su Kaniūkų kaimu operacijos – žydų partizanų būriams). Renkant žvalgybinius

duomenis, vykdant Bakaloriškių „triuškinimo“ operaciją aktyviai dalyvavo „Už tėvynę“ būrio vadas J. Čiulada,²² šio būrio ypatingojo skyriaus viršininkas S. Nevedomskis²³, partizanas Leonas Žubikas²⁴ ir kt.

Bakaloriškių ir kitų Pietryčių Lietuvos apsiginklavusių kaimų vyrų priešprieša svetimam elementui, sovietinio ir prosovietinio pogrindžio dalyviams buvo ryški nuo pat karo ir vokiečių okupacijos pradžios: jie ėmė persekioti nespėjusius pasitraukti raudonarmiečius, besislapstančius karo belaisvius ir 1940–1941 m. sovietinius aktyvistus²⁵. Karo ir okupacijos sąlygomis svetimio, priešiško elemento daugėjo; stiprėjant ir plečiantis jo veiklai, stiprėjo ir tarpusavio neapykanta.

Priešpriešoje sovietiniam ir prosovietiniam elementui Bakaloriškių kaimo tragedijoje buvo ryškūs ir vietiniai, „lietuviški“ aspektai. Gretimame Dusmenų kaime nuo 1937 m. veikė nelegali komunistinė kuopelė, tapusi vienu aktyviausių komunistinės veiklos židinių visoje Trakų apskrityje. Dusmenų kaimo komunistai buvo labai aktyvūs, „atkūrus“ sovietų valdžią 1940 m. jie „kaip liaudies priešus“ reikalavo atleisti daugelį Dusmenų girininkijos eigulių, pradėti ruošti ūkininkus „kolchoziniam gyvenimui“, iš maksimalistinių „revoliucinių“ pozicijų kritikavo Onušio valsčiaus komunistų partijos komiteto darbą ir kt.²⁶ Be abejo, Dusmenų komunistai aktyviai dalyvavo vykdant 1941 m. trėmimus ir kitas sovietines represijas. Vokiečių okupacijos metais spaudoje rašyta, kad 1940–1941 m. iš Trakų apskrities valsčių labiausiai nukentėjo Onušio valsčius: ištremta net 30 šeimų ir kt.²⁷

Liudytojų atsiminimuose apie Bakaloriškių tragediją išliko užsifiksavusi „išgalėjusi nesantaika“ ir priešprieša tarp Dusmenų ir Bakaloriškių kaimų. 1940 m. „rusų atėjimu“ džiaugėsi Dusmenų sovietiniai aktyvistai, o pasirodžius vokiečiams „lengviau atsiduso Bakaloriškės“²⁸.

Išvengę represijų Dusmenų komunistai ir sovietiniai aktyvistai (Jonas ir Stasys Moliejai, Stasys Pališauskas, Vladas ir Vytautas Za-

Žvalgybos skyriaus viršininkas Aleksandras Zolotovas (antras iš kairės) ir „Už tėvynę“ būrio ypatingojo skyriaus viršininkas Sergejus Nevedomskis (pirmas iš dešinės) su ryšininkais. 1944 m.

rauskai, Petras Dulkė, Stasys Kantakevičius ir kt.) vokiečių okupacijos metais tapo sovietiniais partizanais ar jų rėmėjais, ėjo „partizanų instruktorių“ pareigas, dirbo agentūrinį žvalgybinį darbą, stengėsi „iššifruoti visas kovojančias priešo grupes, nustatyti priešiškus asmenis, sekti jų „užsimojimus““²⁹. Konkrečiomis aplinkybėmis tai buvo dažniausiai ginkluotos kaimų savisaugos veiklos sekimas ir kova su ja. Dusmenų komunistai atliko nemažą vaidmenį sunaikinant Bakaloriškės, vykdant represijas prieš kitus kaimus, kurių savisaugininkai priešinosi raudoniesiems partizanams.

Kaip vyko raudonųjų partizanų baudžiamoji operacija prieš Bakaloriškės ir kitus Onušio valsčiaus kaimus? Tiesioginių duomenų

nėra, apytikrį vaizdą tenka „lipdyti“ iš atskirų detalių ir fragmentų. Baudžiamasis būrys iš bazių Rūdninkų girioje išžygiavo 1944 m. balandžio 9 d. (t. y. pirmąją Velykų dieną). J. Olekas rašė, jog būrys dienos metu perėjo Vilniaus–Gardino geležinkelį; geležinkelio apsauga (2 ar 3 policininkai, vienas iš jų ginkluotas kulkosvaidžiu), pamačiusi tokį būrį partizanų, „mirtinai išsigando“, paliko betoninį bunkerį ir kulkosvaidį, „bėgo, kiek kojos neša“. Onušio valsčiaus policija esą taip pat išsislapstė. Jo teigimu, Bakaloriškės turėjo būti pultos sulaukus ryto, kai savisaugininkai „susirinks iš sargybų ir pasalų“, jiems nesitikint puolimo³⁰.

Tačiau vis dėlto ir šis sovietinių partizanų reidas nebuvo toks įspūdingas ir nevyko taip sklandžiai ir lengvai, ne be pasipriešinimo, kaip jį stengėsi pavaizduoti J. Olekas ir kiti sovietiniai partizanai.

Baudžiamosioje operacijoje dalyvavusio „Už tėvynę“ būrio ataskaitoje rašoma, jog rinktinis būrys, sudarytas iš „Laisvosios Lietuvos“, „Už tėvynę“, „Išlaisvintojo“ būrių partizanų, žygio metu į Bakaloriškės nuėjo 60 km, pakeliui sunaikino 4 priešo pasalas, sušaudė 16 „banditų“. Pagrindinių jėgų priešakyje žygiavęs „Išlaisvintojo“ būrio seržanto M. Kornouchovo vadovaujamas skyrius; jis pirmasis stodavęs į kovą su priešo pasalomis ir „nukreipdavęs į save jų ugnį“³¹.

Bene vienintelis sovietinių partizanų dokumentas, šiek tiek atskleidžiantis Bakaloriškių puolimo detales, yra jo dalyvio sovietinio partizano Stepano Lazarevo apklausos protokolas. Šis partizanas puolant Bakaloriškės buvo kulkosvaidininko padėjėjas, turėjo nešti diskus su šoviniais, bet šių pareigų neatliko, be vadų leidimo pakrovė juos į vežimą. Kai netoli Bakaloriškių būrys pateko į priešo pasalą ir buvo apšaudytas, S. Lazarevas kautynių metu negalėjo surasti diskų su šoviniais, nes nežinojo, į kurią pusę nubėgo pasibaidę arkliai su vežimu (dėl to ir buvo būrio ypatingojo skyriaus tardomas)³².

Dar 1990 m. apie Bakaloriškių kaimo sudeginimą Trakų rajono laikraštyje „Galvė“ rašiusios žurnalistės Austros Zapolskienės duome-

nimis, baudžiamasis būrys žygiavo per Smalius, Gruožninkus, Taučionis, Spenglininkus. Šiuose kaimuose raudonieji baudėjai rasdavo „kaltų“ žmonių ir su jais susidorodavo: Gruožninkuose nušautas Zubrickas, Taučionyse sudeginti Norinkevičiaus namai, Spenglininkuose nušautas Silvestras Bujus, sudeginti jo namai, dviem šūviais sužeistas jo penkerių metų sūnus³³.

Šie duomenys apie raudonųjų partizanų nužudytus žmones, deja, toli gražu neišsamūs. Taučionių kaime jie sušaudė Joną Seniūtą (g. 1892 m.; prieš sušaudydami jį kankino, nužudė nusivedę už kelių sodybų), Stasį Mikalopą, Joną Norinkevičių (jie nušauti savo sodybų kiemuose)³⁴. (Nėra aiškus žudynių Taučionyse ir kituose kaimuose ryšys su būrio „Už tėvynę“ dokumentuose minimomis „priešų pasalomis“. Galimas daiktas, tų kaimų savisaugininkai bandė priešintis sovietiniams partizanams.)

Deja, raudonųjų baudėjų nužudytų kitų aukų pavardės nėra žinomos. Remiantis minėta būrio „Už tėvynę“ ataskaita, nužudyta 16 žmonių. Neaišku, kas buvo nužudytieji žmonės. Sprendžiant iš pateiktų pavyzdžių, galima manyti, kad nužudytieji buvo civiliai žmonės, kaimų savisaugininkai ir jų šeimų nariai. Nemažas nužudytųjų skaičius rodo, kad raudonųjų partizanų baudžiamoji operacija per 1944-ųjų Velykas buvo nukreipta ne vien prieš Bakaloriškės, bet ir prieš kitus Onušio valsčiaus kaimus. Tačiau Bakaloriškių puolimas, matyt, vis dėlto buvo svarbiausias baudžiamosios operacijos tikslas ir uždavinys.

Bakaloriškių kaimas užpultas 1944 m. balandžio 12 d. (ketvirtosios Velykų dienos, trečiadienio) rytą. Apie kaimo puolimo rezultatus LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto sekretorius M. Afoninas (slap. Petras) LPJŠ viršininkui A. Sniečkui 1944 m. balandžio 14 d. nusiuntė tokio turinio radiogramą: „Balandžio 12 d. mūsų partizanai, vadovaujami kpt. Sergejaus, sunaikino, sudegino lietuvių banditų centrą apskrityje – Bakaloriškės; nukauta 18 banditų, trofėjai – 9 šautuvai ir lengvasis kulkosvaidis.

Bakaloriškių banditai nužudė apie 300 tarybinių žmonių, sušaudė Tomo grupę ir jo seserį. Mes nuostolių neturėjome“³⁵.

Taigi M. Afonino pasiūsta radiograma ne-informatyvi, net ir iškreipianti (siaurianti) baudžiamosios operacijos įvykius, raudonųjų baudėjų įvykdytų represijų „geografiją“, klaidinanti. Iš jos galima spręsti, kad žmonės žudyti vien Bakaloriškėse, kaime nužudyta 18 žmonių. Tačiau, kaip matyti iš kitų šaltinių (liudytojų atsiminimų), Bakaloriškėse nužudyti tik du šio kaimo vyrai: Adolfas Rinkevičius ir Aleksandras Ališauskas³⁶. Visi kiti žmonės nužudyti ne Bakaloriškėse, o pakeliui į jas, kituose kaimuose.

Sovietinių partizanų šaltiniuose pati Bakaloriškių kaimo naikinimo (deginimo) akcija plačiau, detaliau neatskleidžiama, iš esmės beveik visiškai nutylima, minimi tik jos rezultatai. J. Olekas pažymėjo, kad „užduotis“ buvo „pilnai ir sėkmingai“ įvykdyta, visi savisaugininkai sunaikinti [?!]³⁷. J. Grigonis rašė ciniškai ir demagogiškai: Bakaloriškių puolime dalyvavę net apie 500 partizanų naktį apsupo kaimą iš visų pusių, jį padegė, po kelių valandų iš kaimo liko tik „degėsių krūva“; anot jo, „taip išnyko nuo žemės paviršiaus gana stambus kaimas, pamėginęs padėti lietuvių ir visų tarybinių tautų priešams“³⁸.

Iš liudytojų atsiminimų galima susidaryti maždaug tokį Bakaloriškių deginimo vaizdą: kaimo žmonės pažadino šaudymas; norėdami padegti kaimą baudėjai šaudė padegamosiomis kulkomis į šiaudinius trobesių stogus, žmonės girdėjo šaudymą iš „patrankos“ (gal minosvaidžio?) ar granatų sprogimus. Įsiveržę į kaimą trobesius padeginėjo ir užsidegusių stogų šiaudų kuokštais. Prasidėjus šaudymui kaimo žmonės bėgo slėptis į netoliese esantį Bilaiškių raistą; jiems pavymui šaudyta, matyt, norint pagąsdinti. Raudonieji baudėjai iš padegusių trobesių neleido gelbėti jokio turto. Jei kas ir bandydavo pagriebti ryšulį drabužių, pasisemti grūdų, baudėjai viską atimdavo ir sviesdavo į ugnį, neleido paleisti iš tvartų gyvulių, ištrūkusius gyvulius šaudė.

Raudonieji partizanai grobstė deginamo kaimo žmonių turtą, išvyko į Rūdninkų girią prisikrovę jo vežimus. (Pokario metais sudeginto kaimo žmonės atpažino savo drabužius, kuriuos vilkėjo „liaudies gynėjų“ (stribų) šeimų nariai³⁹.)

Pasislėpę raiste ir pamiškėse žmonės girdėjo iš deginamo kaimo sklindantį degančių galvijų baubimą, kiaulių žviegimą, matė, kaip dūmais ir pelenais virsta jų sodybos – trobos, kluonai, svirnai. Baudėjams pasitraukus sugrįžę kaimo žmonės savo sodybų vietoje rado krūvas degėsių, kur ne kur rusenančius sienojus, smilkstančius grūdus, drabužius, tvyrantį troškų svylančios gyvulių mėsos tvaiką, į dangų besistiebiančius vienišus kaminus, šulinių svirtis. Tas klaikus vaizdas visam gyvenimui įstrigo kaimiečių atmintyje⁴⁰. Tai gal šiek tiek beletrizuotas, bet tikroviškas sudegintų Bakaloriškių vaizdas.

Sovietinių partizanų („Už tėvynę“ būrio) šaltinių duomenimis, buvo sudegintas visas kaimas, 38 „kiemai“ (sodybos)⁴¹. A. Zapolskienės surinktais ir paskelbtais duomenimis, Bakaloriškių kaime buvo iš viso 45 sodybos, iš jų tik 4 nesudegintos⁴². Yra ir dar kitokių duomenų: sudegintos 44, išliko nesudegusios 2 sodybos⁴³. Taigi sudegintas visas kaimas, išskyrus vos keletą sodybų, stovėjusių atokiau nuo kaimo, pamiškėje.

Grįždami į Rūdninkų girią sovietiniai partizanai balandžio 13 d. Rūdiškių–Klepočių geležinkelio ruože užpuolė įrenginėjusius bunkerį prie pervažos per geležinkelį vokiečius; 2 vokiečiai buvo sunkiai sužeisti, paimtas kulkosvaidis, 3 šautuvai su šoviniais⁴⁴. A. Zapolskienė mini žiaurų raudonųjų partizanų veiklos faktą, jų įvykdytą grįžtant į Rūdninkų girią: radę Gruožninkų kaime savo namuose pašarvotą jų nušautą Zubricką, išvaikė susirinkusius žmones, sudegino namą su nužudytojo palaikais⁴⁵.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimas buvo aprašytas Vilniuje leistame laikraštyje „Naujoji Lietuva“. Iš jo ryškėja kaimo sunaikinimo detalės (beje, patvirtinančios kai kuriuos raudonųjų partizanų šaltinių teiginius apie kaimo sa-

visaugininkų aktyvumą). Laikraštyje rašyta: „Mūsų apylinkėje Bakaloriškių kaimas garsėjo savo narsumu, lietuviškumu ir drąsiais vyrais. Bakaloriškiečiai ir patys gynėsi nuo miško banditų, ir kitus kaimus organizavo mušti bolševikinius plėšikus. Todėl kelis mėnesius šita apylinkė buvo rami nuo užpuolimų ir saugi nuo banditų. Tačiau girdėti buvo, kad miškiniai pabėgėliai pyko ant Bakaloriškių kaimo ir rengėsi jam keršyti.

Tas raudonasis kerštas įvyko Velykų trečią [turėtų būti ketvirtą. – R. Z.] dieną, kada Bakaloriškių vyrai, išbudėję visas šventes, dabar buvo ramūs, kad banditai jų nepuolė ir po švenčių tikrai nepuls. Bet įvyko kruvina nelaimė. Velykų trečios dienos rytą banditai prasi-veržė prie Bakaloriškių kaimo ir jį padegė. Ir tada sudegė 71 gyvenamasis namas, o visų ūkio trobesių apie 300. Tokia tai buvo komunistinių banditų neapykanta ir velniškas kerštas Bakaloriškių lietuviams vyrams.

Visa apylinkė su broliška užuojauta ėmė remti ir šelpti nukentėjusį Bakaloriškį, o viso valsčiaus mokyklos padarė didžią rinkliavą nelaimingiesiems Bakaloriškių vaikams. Į sudegusį kaimą atvyko Onušio, Bitautonių, Žilinių, Genonių, Dusmenų mokyklos ir perdavė Bakaloriškių vaikams žymius kiekius maisto, indų, rūbų, avalynės ir knygų.

Šitos mokyklos ir ypač rinkliavos sumanytojai ir organizatoriai atliko didį patriotišką ir auklėjamą darbą – todėl Bakaloriškių kaimas jiems pasiliks dėkingas. Dėkoja šioms mokykloms ir Trakų mok[ylų] inspekcija⁴⁶.

Idomių, tačiau prieštaringų, abejotinių, aiškiai netikslių detalių apie Bakaloriškių sunaikinimą 1989 m. pateikė kaimo puolimo dalyvis, buvęs sovietinės Trakų brigados partizanas Julius Sapatka. Jo žodžiais, kaimas turėjo labai daug ginklų – kulkosvaidžių, automatų, į jį partizanai „negalėjo pakliūti“. Raudonųjų partizanų vadai aiškinę, jog buvo gautas iš Maskvos nurodymas nuginkluoti kaimą „bet koku būdu“. Bakaloriškėms pulti iš kelių partizanų būrių jaunų stiprių vyrų buvo sudaryta smogiamoji grupė, dalyvavę ir vadai. Kaimo

vyrai per religinę šventę (Velykas) nemažai išgėrė, „pati stipriausia sargyba – prie kapinių, ginkluota kulkosvaidžiu, ir ta buvo susilpnėjusi“. Partizanų žvalgyba ją įveikė be mūšio. Kai kaime prasidėjo mūšis, kaimą padegė. Keletas žmonių buvo nukauti, keletas paimti gyvi (kitoje vietoje J. Sapatka teigia, jog „žuvo daug gyventojų“). Taip buvęs nuginkluotas Bakaloriškių kaimas, ne tik nuginkluotas, bet sunaikintas, sudegintas. J. Sapatka tvirtino, kad ir partizanai turėję nuostolių: buvo sužeistų ir keletas užmuštų. Jo vertinimu, bakaloriškiečiai, priešindamiesi sovietiniams partizanams, „gynę savo kiaules ir duonos gabalą“. Kadangi aplinkiniai kaimai buvo apsiginklavę, o netoliese, Valkininkuose, stovėjo vermachtas, partizanai turėjo „greičiau trauktis“. Tą pačią dieną buvo nuginkluoti Taučionių, Bitautonių kaimai, žmonėms buvo įvaryta daug baimės ir jie nesipriešino⁴⁷.

Taigi istoriniai faktai, duomenys, liudijimai apie Bakaloriškių kaimo tragediją ne tik fragmentiški, bet ir prieštaringi, keliantys daug klausimų, į kuriuos šiandien jau sunku atsakyti. Kodėl raudonieji baudėjai, negailestingai degindami kaimą, priešingai negu Kaniūkuose, vengė masiškai žudyti jo žmones? Galimas daiktas, apie Bakaloriškių naikinimo operaciją žinojo LPJS Maskvoje, sovietiniams partizanams leista sudeginti kaimą, bet po skerdynių Kaniūkuose drausta masiškai žudyti žmones, nes tai kompromitavo sovietinį partizaninį „judėjimą“. Apie „kontaktus“ su Maskva sprendžiant Bakaloriškių likimą užsimena ne tik J. Sapatka, bet ir sovietinis partizanas J. Grigonis. Jis teigė, kad nutarus Bakaloriškių kaimą nubausti, buvo prašoma LPJS leidimo, ir toks leidimas gautas po pakartotinio prašymo⁴⁸. Jei tai tiesa, leidimas gautas ne iškart, sunkokai, jame galėjo būti tam tikrų suvaržymų ir draudimų. Antra vertus, yra liudijimų, kad raudonieji baudėjai norėjo sušaudyti apie 10 kaimo žmonių: jie buvo surinkti į vieną sodybą, suklupdyti, jiems pareikšta, kad bus sušaudyti, jei vykdant akciją žus bent vienas sovietinis partizanas. Esą

partizanų vadus nuo žmonių žudynių atkalbėjo dusmeniškai broliai J. ir S. Moliejai⁴⁹. Tai gi sovietinių partizanų iš Dusmenų kaimo vaidmuo Bakaloriškių tragedijoje nebuvo visai vienareikšmis. Be to, J. Moliejus bakaloriškiui Adolfui Pačkauskui padarė išimtį: leido išsivaryti gyvulius, išsinešti kai kuriuos daiktus, šventųjų paveikslus⁵⁰.

Kitas neaiškus klausimas – bandė Bakaloriškių savisaugininkai pasipriešinti raudoniesiems partizanams ar ne? Šaltinių ir autorių teiginiai prieštaringi: J. Grigonis minėjo kaimo savisaugininkų mėginimus atsišaudyti⁵¹, A. Zapolskienė pažymėjo, kad keletas kaimo vyrų, ginkluotų šautuvais, išėjo pasitikti sovietinių partizanų⁵². Net yra tvirtinimų, kad užpuolus kaimą dauguma jo žmonių buvo išėję į bažnyčią⁵³. Sovietinių šaltinių teiginius apie kaimo savisaugininkų pasipriešinimą reikia vertinti atsargiai. Kaip jau minėta, sovietiniai partizanai stengėsi pabrėžti ir sureikšminti Bakaloriškių savisaugininkų pasipriešinimą ir jų keltą grėsmę; taip bandyta pateisinti žiauraus susidorojimo su kaimu priežastis ir įspūdį.

Kita vertus, yra liudijimų, kad visi jaunesni kaimo vyrai, pajutę pavojų, pasitraukė į mišką, iš jų jokio pasipriešinimo nebuvo⁵⁴. Tokia įvykių versija, matyt, yra realiausia. Juk gyvi liko aktyviausi kaimo vyrai, pokario metais tapę žymiais ginkluotos antisovietinės rezistencijos dalyviais: Jonas Dambrauskas-Siaubas, KGB šaltiniuose vadinamas Bakaloriškių kaimo savisaugos organizatoriumi ir vadovu⁵⁵, Vaclovas Voveris-Žaibas (vienas žymiausių partizanų Pietryčių Lietuvoje. Po mirties (1949 m.) jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas), Stasys Valatkevičius-Niva ir kiti. Raudonųjų baudėjų nužudyti kaimo gyventojai A. Ališauskas ir A. Rinkevičius buvo senyvo amžiaus ir vargu ar buvo aktyvūs savisaugininkai, jie nespėjo pabėgti ar bandė ginti savo turtą. Apskritai Bakaloriškių užpuolimas negalėjo būti netikėtas: prieš tai, kaip minėta, sovietiniai partizanai žudė žmones gretimame Taučionių kaime, be to, yra duomenų, kad iš

šio kaimo atbėgęs žmogus (Apocianka?) pranešė apie sovietinių partizanų siautėjimą.

Taigi Bakaloriškių kaimo savisaugininkai nesipriešino raudoniesiems baudėjams; kaimo savisaugininkai, matyt, pasitraukė iš kaimo dar prieš pasirodant raudoniesiems partizanams, nestojo į beviltišką mūšį su rinktinėmis jų pajėgomis. Kaime paimti palyginti menki „kariniai trofėjai“: nuginkluojant kai kuriuos kitus Pietryčių Lietuvos kaimus, jie buvo gero kai didesni. Tai rodo, kad sovietinių partizanų tvirtinimai apie išskirtinę, ypatingą šio kaimo savisaugininkų jėgą, kuri galėjo, pasak G. Zimano, „uždaryti išėjimus į vakarus“, Bakaloriškių, kaip „kontrrevoliucijos centro“, vaidmenį visoje Trakų apskrityje buvo propagandinis mitas.

Jeigu yra tikslūs iš įvairių šaltinių pateikti skaičiai apie Bakaloriškių kaimo sunaikinimo mastus (sudeginta apie 40 sodybų, apie 300 ūkio trobesių ir kt.), jei apskritai galima lyginti nukentėjusių Lietuvos kaimų tragedijas, Bakaloriškes galima laikyti vienu didžiausiu karo metais tiek nacistinių baudėjų, tiek raudonųjų partizanų sudegintu kaimu: nacistiniai baudėjai Pirčiupiuose iki pamatų sudegino 27 sodybas⁵⁶, Miliūnų kaime (Rokiškio aps.) 1943 m. rudenį – 67 sodybas (64 rusų ir 3 lietuvių ūkininkų gyvenamuosius pastatus ir kitus trobesius)⁵⁷. Bakaloriškėse padaryti materialiniai nuostoliai buvo didesni negu sovietinių partizanų 1944 m. sausio 29 d. sudegintame Kaniūkų kaime (Eišiškių aps. Jašiūnų vlsč.)⁵⁸.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimą (sudeginimą) 1944 m. balandžio 12 d., žmonių žudynes šios baudžiamosios operacijos metu galima vertinti kaip vieną didžiausių raudonųjų partizanų įvykdytų nusikaltimų Lietuvoje. Žmoniškumo atžvilgiu šį nusikaltimą paryškina jo įvykdymo laikas – 1944-ųjų Velykos. Velykos (Dzūkijoje jos švęstos 3–4 dienas) – viena didžiausių ir seniausių bažnytinių švenčių, simbolizuojanti prisikėlimą, atsinaujinimą, krikščioniškąsias vertybes ir lūkesčius. Deja, Bakaloriškių ir kitų Onušio valsčiaus kaimų

žmonėms jos atnešė sunaikinimą, mirtį, pažeminimą, neviltį.

Raudonųjų partizanų šaltiniai net ir po žiauraus susidorojimo su kaimu dvelkė neapykanta „klasiniam priešui“, kuriuo tapo beveik visas sunaikintas didelis dzūkų kaimas, visi jo žmonės. Sovietinių partizanų Trakų brigados vadovybės iškilmingame sveikinime partizanams 1944 m. gegužės 1-osios – „tarptautinės darbo žmonių šventės“ – proga ciniškai girtasi ir triumfuota: „[...] sutriuškinome, nušlavėme nuo žemės paviršiaus apskrities kontrrevoliucinį banditų, lietuvių liaudies priešų centrą Bakaloriškes... Mūsų būrių partizanai ir partizanės, kovotojai už Tarybinės žemės laisvę ateityje dar labiau privalo triuškinoti nekenčiamus fašistinius užkariautojus, vydami juos iš šventosios mūsų tarybinės Tėvynės žemės“⁵⁹.

1944 m. pavasarį LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas SSRS „vyriausybiniams“ apdovanojimams, ordinams ir medaliams pristatė daug sovietinių partizanų. Pristatant juos tarp kitų „kovinių nuopelnų“ minėtas ir „aktyvus dalyvavimas triuškinant Bakaloriškių banditus“⁶⁰.

Sovietmečiu nuo pat pokario metų Partijos istorijos institutas prie LKP CK rengė mokslines ekspedicijas revoliucinio ir partizaninio judėjimo vietoms ir įvykiams nustatyti. 1953 m. buvo parašytas aktas ir apie sovietinių partizanų 1944 m. įvykdytą „kovinę operaciją“ Bakaloriškėse. Aktą pasirašė buvę sovietiniai partizanai M. Afoninas, T. Mončiunskas, J. Nikitinas, Konstantinas Izvekovas, įvardyti kaip kaimo puolimo akcijos „organizatoriai ir dalyviai“. Jame konstatuota, jog Bakaloriškėse buvo sunaikinta 17 „fašistinės savisaugos dalyvių“, kiti savisaugininkai esą buvo priversti „kapituluoti“ ir atiduoti ginklus. Po Bakaloriškių sunaikinimo praėjus septyneriems metams, raudonųjų partizanų vadai įspūdingai padidino iš bakaloriškių atimtos ginkluotės skaičius: 10 kulkosvaidžių, 20 automatų, 20 pistoletų, daugiau kaip 100 šautuvų, didelis kiekis granatų ir šaudmenų. Užtat kaimui padaryti materialiniai nuostoliai taip pat „įspūdingai“ sumažinti, nu-

tylėti: esą sudeginti „aktyvesnių fašistų namai“⁶¹. Taigi buvę sovietinio partizaninio „judėjimo“ veikėjai nuo pat pokario metų sąmoningai pradėjo klastoti savo veiklos faktus.

Su Bakaloriškių kaimo sunaikinimu (kaip ir po Kaniūkų žudynių), matyt, galima sieti vokiečių įvykdytas atsakomąsias baudžiamąsias represines akcijas; jų vaizdas ir rezultatai labai panašūs. 1944 m. balandžio 13 d. iš pabūklų apšaudyta Trakų brigados būrių bazė Rūdninkų girioje, sunaikinta „Laisvosios Lietuvos“ būrio žeminė, mirtinai sužeistas „Išlaisvintojo“ būrio partizanas Pavelas Burmistrovas⁶². Vokiečių motorizuotas apie 80 vyrų būrys balandžio 14 d. puolė raudonųjų partizanų bazių teritoriją. Inklėriškių kaime įvyko mūšis, raudoniešiams partizanams iš dalies pavyko apsiginti (tai rodo 1944 m. pavasarį išaugusią jų jėgą): vokiečių baudžiamasis būrys, nors ir remiamas artilerijos ugnimi, buvo priverstas trauktis. Kaip teigiama raudonųjų partizanų šaltiniuose, vokiečiai baudžiamosios akcijos metu Inklėriškėse sušaudė 15 moterų ir vaikų, tarp jų ir sovietinio partizano Antano Gibnerio šeimą, nužudė keletą Pagražupių kaimo gyventojų⁶³.

Iš kai kurių vokiškų šaltinių galima spręsti, jog 1944 m. balandžio pabaigoje vokiečiai planavo plataus masto Rūdninkų girios puolimą ir valymą, jame turėjo dalyvauti formuojamos Lietuvos vietinės rinktinės trys batalionai, artilerija ir aviacija. Tačiau raudonųjų partizanų bazės ir telkimosi vietos nebuvo pultos, vokiečiai surengė tik kelias nedideles antipartizanines akcijas (apšaudė kaimus, kuriuose pasirodydavo partizanai, ir kt.)⁶⁴.

Siekdami išvengti Rūdninkų girios blokados ir susidūrimų su vokiečiais, raudonųjų partizanų būriai 1944 m. balandžio 14-osios naktį į 15-ąją Rūdiškių apylinkėse nesėkmingai bandė pereiti Vilniaus–Gardino geležinkelį: jų žvalgyba pateko į minų lauką (vokiečiai saugumo sumetimais kai kur buvo užminavę prieigas prie geležinkelio). Kaip konstatuota M. Afonino 1944 m. balandžio 18 d. radiogramoje A. Sniečkui, partizanams užėjus ant minų, įvyko 6 sprogimai, „partizanams Mišai, Grišai [Voicevui],

Koliai ir Toliai nutrauktos kojos, Liova [Svirkis] neteko akies“⁶⁵ (kitos tikrosios partizanų pavardės nenustatytos). Raudonųjų partizanų vadovybė gresiant pavojui ketino iš Rūdninkų girios pasitraukti į vakarus, iš pradžių į Alytaus apskrities miškus, kur veikė Rimonio (Vytauto Sakalausko) grupė, vėliau į Seinų apskrities Kapčiamiesčio apylinkes, Augustavo miškų pakraštį⁶⁶.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimą kariniu atžvilgiu nulėmė 1944 m. pavasarį pradėjusi kisti raudonųjų partizanų naudai jėgų pusiausvyra tarp jų ir ginkluotos kaimų savisaugos, lietuvių policijos pajėgų. Raudonieji partizanai pradėjo gauti karinę materialinę pagalbą iš sovietinio užnugario. Antra vertus, ėmė kriksti su jais kovojusios antipartizaninių jėgų struktūros.

Vienareikšmiškai sunku atsakyti, kaip Bakaloriškių tragedija paveikė tolesnį kaimų savisaugos funkcionavimą. J. Olekas rašė, jog sutriuškinus Bakaloriškių savisaugininkus daug „mažesnių“ savisaugos grupių „pačios subyrėjo“ ir nustojo „terorizavusios žmones“⁶⁷. Tačiau yra nemažai duomenų, rodančių, kad bakaloriškiai, kaip ir sudeginto Kaniūkų kaimo gyventojai, neatsisakė kovos su raudonaisiais partizanais. Pietryčių Lietuvos ginkluotų kaimų savisaugininkų ryžtą ir galimybes priešintis sustiprino 1944 m. balandžio mėn. čia prasidėjęs Lietuvos vietinės rinktinės dalinių dislokavimas. Trakuose buvo dislokuotas vienas pirmųjų suformuotų Vietinės rinktinės batalionų (303-iasis). Kartu su kitų kaimų vyrais bakaloriškiai padėjo Vietinės rinktinės kariams vykdyti antipartizanines akcijas, dalyvavo raudonųjų partizanų gaudynėse. 1944 m. balandžio pabaigoje Voniškių kaime (Onušio vlsč.) žuvo 9 sovietiniai partizanai (tarp jų Raudonosios armijos Generalinio štabo specialiosios grupės 7 partizanai)⁶⁸. Gegu-

žės mėn. Onušio valsčiaus Žaliosios kaime žuvo 6 sovietiniai partizanai; jų kūnai buvo atvežti į Onuskį ir suguldyti miestelio turgavietėje, vėliau palaidoti smėlio karjere prie kelio į Taučionių kaimą⁶⁹. (Nėra duomenų, kad iš žuvusiųjų palaikų būtų tyčiotasi.)

Matyt, Bakaloriškių ir kitų kaimų vyrai veikė kartu ir su 1944 m. gegužės pabaigoje Onušio apylinkėse dislokuoto 253-iojo lietuvių savisaugos bataliono kariais.

Vietinė ginkluota savisauga, „kaimų sargybos“, veikusios iki pat nacių okupacijos pabaigos, tapo antisovietinės ginkluotos rezistencijos organizacinėmis struktūromis. Aktyvūs savisaugininkai, nacių okupacijos metais išitraukę į ginkluotą konfliktą su sovietiniais partizanais, beveik neturėjo kitos išeities, tik slapstytis, išeiti į mišką, stoti į ginkluotą kovą.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimas, brutalus kraštutinės ginkluotos prievartos aktas ilgai darė poveikį sovietų valdžios ir Onušio apylinkių partizanų santykiams, stiprino neapykantą jai, kėlė keršto jausmus. Iš daugelio tai iliustruojančių faktų galima paminėti 1944 m. vėlyvą rudenį partizanų įvykdytą antisovietinio teroro aktą, kurį galima vadinti žiauraus simbolinio keršto už sudegintą kaimą aktu: per susirėmimą prie Bakaloriškių kaimo pagautas NKVD kariuomenės kareivis buvo pririštas prie vežimo su šieniu, apipiltas benzinu ir padegtas⁷⁰. 1945 m. rugpjūčio 4-osios naktį į 5-ąją Onušio valsčiuje įvykdyta pirmoji iki tol Lietuvoje neregėto masto masinė represinė akcija prieš partinį ir sovietinį aktyvą; jos aukomis tapo 31 žmogus, 9 nužudytieji gyveno Dusmenyse⁷¹. Onušio valsčius 1944–1945 m. iš tikrųjų buvo vienas didžiausių „kontrrevoliucijos centrų“ Trakų apskrityje ir visoje Lietuvoje. Tačiau tai naujo istorinio laikotarpio ir atskiuro tyrimo problematika.

Nuorodos

¹ Žr. autoriaus straipsnį „Žudynių Kaniūkuose pėdsakais“, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 1(11), p. 149–165.

² G. Zimano (Jurgio) 1944 m. kovo 3 d. laiškas LPJŠ viršininkui A. Sniečkui, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1, ap. 1, b. 40, l. 35.

³ E. Bilevičiaus 1944 m. balandžio 6 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, b. 411, l. 160. 3 lėktuvai at-

gabeno 42 maišus (daugiau kaip 5 t) įvairių ginklų ir šaudmenų, žr. LPJŠ pažymą apie specialiųjų krovinių siuntimo partizanų būriams plano vykdymą 1944 m. balandžio 5–25 d., *ibid.*, b. 5, l. 46.

⁴ G. Zimano 1944 m. balandžio 6–7 d. radiogramos A. Sniečkui, *ibid.*, b. 411, l. 156, 168; b. 40, l. 25.

⁵ LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto 1944 m. balandžio 6 d. posėdžio protokolas, *ibid.*, f. 51, ap. 51, b. 7a, l. 19.

⁶ LKP(b) CK Propagandos skyriaus 1944 m. biuletėnis Nr. 3, *ibid.*, f. 1771, ap. 7, b. 270, l. 4; Išrašas iš Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (LPJŠ) 1944 m. balandžio 24 d. informacinių žinių santraukos Nr. 31, *ibid.*, b. 269, l. 12.

⁷ *Ibid.*, l. 33–34; J. Bucylinas, *Autobiografija–atsiminimai*, 1958 m., *ibid.*, f. 51, ap. 51–2, b. 9, l. 18.

⁸ J. Olekas, *Atsiminimai* (rankraštis), 1962 m., *ibid.*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71; J. Olekas, *Neramios naktys*, Vilnius, 1964, p. 115–117; Sovietinio partizano M. Telnovo asmens byla, LYA, f. 49, ap. 2, b. 1, l. 1.

⁹ T. Tamulevičius (1914–1942) – pagrindinė veikusios LKP veikėjas, jos narys nuo 1933 m., 1938–1940 m. – komunistų partijos Alytaus apskrities komiteto sekretorius, 1940 m. vadinamojo „Liaudies seimo“ narys. 1942 m. kovo 17 d. su LKP(b) CK operatyvine grupe atvyko į Pietryčių Lietuvą organizuoti sovietinio partizaninio judėjimo.

¹⁰ L. Bėderis, K. Rukšėnas, „Tegu kalba vokiški popieriai“ [Dok. publikacija], *Švyturys*, 1969, gegužė, Nr. 10, p. 7.

¹¹ LYA, f. 1, ap. 1, b. 410, l. 184.

¹² „Dainavos partizano“ būrio partizanės Onos Tamulevičiūtės-Miklušienės 1943 m. gruodžio 30 d. Voniškių k. (Daugų r.) žuvimo vietos nustatymo aktas Nr. 285, *ibid.*, f. 3377, ap. 3377–9, b. 42, l. 76; aktas Nr. 286, *ibid.*, l. 77.

¹³ J. Barauskas, *Atsiminimai*, 1952 m., *ibid.*, f. 3377, ap. 3377, b. 77, l. 26–27; V. Ožkutis, *Atsiminimai*, 1952 m., *ibid.*, b. 817, l. 16–17.

¹⁴ J. Grigonis, *Atsiminimai*, 1951 m., *ibid.*, b. 362, l. 4–5.

¹⁵ *Ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6.

¹⁶ *Ibid.*, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 30.

¹⁷ V. Dobrovolsko asmens byla, *ibid.*, f. 1, ap. 5, b. 8, l. 154.

¹⁸ „Už tėvynę“ būrio 1944 m. liepos 15 d. ataskaita, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6; „Laisvosios Lietuvos“ būrio 1944 m. ataskaita apie kovos veiksmus 1943 m. lapkričio 15 d.–1944 m. liepos 15 d., *ibid.*, f. 50, ap. 1, b. 1, l. 2; „Išlaisvintojo“ būrio 1944 m. liepos 16 d. ataskaita apie įvykdytas operacijas nuo 1943 m. lapkričio 7 d., *ibid.*, f. 49, ap. 1, b. 1, l. 1.

¹⁹ Margirio būrio vado A. Barausko 1944 m. rugsėjo 30 d. ataskaita apie būrio veiklą nuo 1943 m. rugpjūčio iki 1944 m. balandžio mėn., *ibid.*, f. 12, ap. 1, b. 1, l. 2; A. Barauskas, J. Olekas, V. Pletkus, „Margirio partizanų būrio veikla 1943–1944 m.“, *Ataskaita–atsiminimai*, 1968 m., *ibid.*, ap. 3, b. 1, l. 13.

²⁰ M. Elinas, D. Gelpernas, *Kauno getas ir jo kovotojai*, Vilnius, 1969, p. 187.

²¹ S. Sergejevo asmens byla, LYA, f. 47, ap. 1, b. 165, l. 3, 7, 9; A. Zolotovo asmens byla, *ibid.*, b. 68, l. 7, 15; F. Machovo asmens byla, *ibid.*, f. 50, ap. 1, b. 61, l. 1; M. Kornouchovo asmens byla, *ibid.*, f. 49, ap. 1, b. 53, l. 8, 10; f. 164, ap. 1, b. 24, l. 101, 162, 184; M. Afonino (Petro) 1944 m. radiogramos LPJŠ, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 412, l. 432, 434, 451; D. Borisovo asmens byla, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 19, l. 9, 13; M. Telniovo asmens byla, *ibid.*, f. 49, ap. 2, b. 1, l. 1 ir kt.

²² J. Čiulados asmens byla, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 192, l. 7. Joje užfiksuota: „sunaikino Lukšos gaują, sudegino banditų kaimą – Bakaloriškes – 38 kiemus, sušaudė 25 ginkluotus priešiškus asmenis“.

²³ S. Nevedomskio asmens byla, *ibid.*, b. 118, l. 6. S. Nevedomskis (g. 1912 m. Trakų aps. Semeliškių vlsč.) buvo partizanas „desantininkas“, 1943 m. atsiųstas partizanauti iš sovietinio užnugario.

²⁴ L. Žubiko asmens byla, *ibid.*, b. 61, l. 5–6; jo 1958 m. atsiminimai, *ibid.*, ap. 2, b. 39, l. 8–9. Iš L. Žubiko atsiminimų matyti, jog jis buvo ne tik Bakaloriškių, bet ir daugelio kitų Pietryčių Lietuvos puolimų dalyvis.

²⁵ Prie Nupronių kaimo (Onušio vlsč.) kapinių okupacijos pradžioje buvo nušautas ir palaidotas sovietinis karo belaisvis. Ant jo kapo pastatytas kryžius, prikaltas lentelė su užrašu: „Ilsėkis ramybėje, brangus drauge. Už tavo mirtį mes atkeršysime“, žr.: J. Bucylinas, *Autobiografija–atsiminimai*, 1958 m., LYA, f. 51, ap. 51–2, b. 9, l. 10.

²⁶ Komunistų partijos Dusmenų kuopelės 1940 m. posėdžių protokolai, *ibid.*, f. 164, ap. 164–12, b. 27, l. 87, 88, 92, 94; b. 21, l. 61.

²⁷ *Savitarpinės pagalbos žinios*, 1943, spalio 18, p. 5.

²⁸ A. Zapolskienė, „Bakaloriškės“, *Galvė* (Trakų r. laikraštis), 1990, sausio 13, p. 2–3.

²⁹ L. Žubikas, „Kovinė jaunystė“, *Komjaunimo tiesa*, 1965, balandžio 4; J. Bucylinas, *op. cit.*, l. 15–19; L. Žėčiaus 1985 m. atsiliepiamas apie sovietinių partizanų ryšininkės M. Kašėtienės veiklą, LYA, f. 47, ap. 2, b. 155, l. 10; J. Moliejaus asmens byla, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 110, l. 2, 5; V. Zarausko asmens byla, *ibid.*, b. 65, l. 1, 3; P. Dulkės (slap. Berželis) asmens byla, *ibid.*, b. 54, l. 1–2; St. Pališausko asmens byla, *ibid.*, b. 129; V. Zarausko 1958 m. au-

- tobiografija, *ibid.*, ap. 2, b. 43, l. 6; L. Žubiko (slap. Žérutis) asmens byla, *ibid.*, ap. 1, b. 61, l. 5–6; jo 1958 m. atsiminimai, *ibid.*, ap. 2, b. 39, l. 8–9 ir kt.
- ³⁰ J. Olekas, *Neramios naktys*, p. 116–117; jo paties *Atsiminimai*, 1962 m., LYA, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71–72.
- ³¹ „Už tėvynę“ būrio įvykdytos kovinės užduotys (be datos), *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7; Sovietinio partizano M. Kornouchovo asmens byla, *ibid.*, f. 49, ap. 1, b. 53, l. 10.
- ³² S. Lazarevo 1944 m. balandžio 14 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. 51, ap. 51, b. 2, l. 5.
- ³³ A. Zapolskienė, „Bakaloriškės“, *Galvė*, 1990, sausio 13, p. 2–3.
- ³⁴ A. Seniūtaitės-Smailienės 1999 m. birželio 17 d. laiškas LYA dėl archyvinų duomenų apie tėvo nužudymą.
- ³⁵ *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 301.
- ³⁶ M. Balkauskas, „Sušaudyti, negalima pasigaišėti“, *Dainavos žodis*, 2000, spalio 30, Nr. 125, p. 3.
- ³⁷ J. Olekas, *Atsiminimai*, 1962 m., LYA, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71–72; J. Olekas, *Neramios naktys*, p. 117.
- ³⁸ J. Grigonis, *Atsiminimai*: užrašė R. Šarmaitis 1951 m., LYA, f. 3377, ap. 3377, b. 362, l. 5.
- ³⁹ O. Gliebienės (Kaunas) 2002 m. gegužės 2 d. laiškas autoriui.
- ⁴⁰ A. Zapolskienė, op. cit.; V. Januškevičienė, „Bakaloriškių kaimas“, *Alytaus sąjūdis: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Alytaus tarybos leidinys*, 1989, kovo 17.
- ⁴¹ „Už tėvynę“ būrio kovos veiksmų suvestinė, 1944 m., *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7.
- ⁴² A. Zapolskienė, op. cit. Autorė pateikė visų sudegintų sodybų savininkų pavardes.
- ⁴³ M. Balkauskas, op. cit., p. 3.
- ⁴⁴ LPJŠ dienoraštis apie būrių veiklą, 1944 m. balandžio 18 d. įrašas, LYA, f. 1, ap. 1, b. 77, l. 85; *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7.
- ⁴⁵ A. Zapolskienė, op. cit.
- ⁴⁶ „Žinios iš provincijos: Onuškis (Trakų aps.)“, *Naujoji Lietuva*, 1944, gegužės 14, Nr. 114(885), p. 6.
- ⁴⁷ „Žmogžudžiai greta mūsų: J. K. Burdulio pokalbis su J. Sapatka“, *Atgimimas*, 1989, balandžio 28.
- ⁴⁸ J. Grigonis, op. cit., p. 5.
- ⁴⁹ M. Balkauskas, op. cit., p. 3; V. Januškevičienė, op. cit., p. 8.
- ⁵⁰ A. Zapolskienė, op. cit.
- ⁵¹ J. Grigonis, op. cit., l. 5.
- ⁵² A. Zapolskienė, op. cit.
- ⁵³ G. Lučinsko (Alytus) 2002 m. vasario 7 d. laiškas autoriui.
- ⁵⁴ V. Januškevičienė, op. cit.
- ⁵⁵ M. Vičkačkos (slap. Vasara) 1945 m. parodysmai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 76.
- ⁵⁶ S. Sinkevičius, *Pirčiupiai: Dokumentinė apybraiža*, Vilnius, 1977, p. 60.
- ⁵⁷ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 1a.
- ⁵⁸ Žr.: R. Zizas, op. cit., p. 153–154.
- ⁵⁹ Įsakymas Nr. 50 būriams „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“ ir „Laisvoji Lietuva“, 1944 m. gegužės 1 d., Rikiuotės sritis, LYA, f. 51, ap. 51, b. 6a, l. 24–25.
- ⁶⁰ *Ibid.*, b. 1, l. 77–78.
- ⁶¹ Trakų brigados partizanų būrių „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lietuva“ ir „Pergalė“ kovinės operacijos, įvykusios 1944 m. kovo mėn. sunaikinant vietinės fašistinės savisaugos būrius Bakaloriškių kaime (dabar kolūkis „Nemunas“) Daugų rajone vietos nustatymo 1953 m. liepos 28 d. aktas Nr. 329, *ibid.*, f. 3377, ap. 3377–9, b. 42, l. 166–167. Akte netiksliai nurodyta kaimo puolimo data.
- ⁶² *Ibid.*, f. 51, ap. 51, b. 3, l. 21–22.
- ⁶³ *Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare: Dokumentų ir medžiagos rinkinys*, Vilnius, 1982, p. 277, 280; M. Afonino (Petro) 1944 m. balandžio 14 d. radiogramos A. Sniečkui, LYA, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 246, 302; LKP CK Propagandos skyriaus 1944 m. biuletenis Nr. 3, *ibid.*, f. 1771, ap. 7, b. 270, l. 4.
- ⁶⁴ M. Afonino (Petro) 1944 m. balandžio 19 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 313.
- ⁶⁵ *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 304.
- ⁶⁶ G. Zimano 1944 m. balandžio 23 d. radiograma A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 370.
- ⁶⁷ J. Olekas, *Atsiminimai*, 1962 m., *ibid.*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 72.
- ⁶⁸ Partijos istorijos instituto prie LKP CK aktai revoliucinio ir partizaninio judėjimo vietoms nustatyti, 1954 m. rugsėjo 7 d. aktas Nr. 431, *ibid.*, ap. 11, b. 9, l. 139–140; V. Zalecko 1951 m. sausio 10 d. parodysmai, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 193, l. 126–127.
- ⁶⁹ Aktas Nr. 441, *ibid.*, ap. 11, b. 9, l. 159–160.
- ⁷⁰ LKP(b) Trakų apskrities komiteto pažyma LKP(b) CK apie banditizmą apskrityje 1944 m. spalio 28–gruodžio 1 d., *ibid.*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 9; Žuvusiųjų už tarybų valdžią anketa, *ibid.*, f. 3377, ap. 66, b. 82, l. 75.
- ⁷¹ NKVD Kovos su banditizmu skyriaus vyr. įgaliotinio S. Korgenkino 1945 m. rugpjūčio 28 d. pasirašytas „Lūšies“ banditinės formuotės masinio teroristinio akto metu Onušio valsčiuje 1945 m. rugpjūčio 4 d. naktį į 5 d. nužudytųjų sąrašas, *ibid.*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 20.